

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС ЯК АНТРОПОГЕННИЙ ЧИННИК
ВПЛИВУ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Шифр: АГРОПРОМПОЛЮТАНТ

м. Маріуполь – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Історичні аспекти розвитку АПК та його структура.....	6
2. Вплив АПК на навколишнє природне середовище.....	9
3. Аналіз деградованих та малопродуктивних ґрунтів	13
4. Обґрунтування необхідності, шляхи та напрямки впровадження екологізації АПК	17
ВИСНОВКИ.....	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25

АНОТАЦІЯ

Актуальність обраної теми полягає у дослідженні негативного впливу АПК на довкілля та обґрунтуванні екологізації сектору на принципах сталого розвитку.

Метою роботи є аналіз основних екологічних проблем, що виникають під час функціонування АПК та шляхів їх подолання на основах запровадження екологізації.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

- визначити структуру агропромислового комплексу;
- дослідити сучасні екологічні проблеми, що виникають внаслідок функціонування агропромислового комплексу;
- дослідити передумови екологізації АПК;
- обґрунтувати необхідність впровадження екологізації АПК;

Робота має чотири розділи.

Робота складається з 27 сторінок, 3 рисунків, 2 таблиць, використано 22 літературних джерела.

ВСТУП

Відносини між людиною та природою мають давню історію. Першість в цьому належить аграрному сектору, бо від освоєння землі залежало життя та існування людей. Освоєння природи людиною у сільському господарстві зародилося близько 10 тис. років тому, це стало поштовхом до перебудови сільського господарства на наукову основу.

Агропромисловий комплекс України (АПК) є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. За своїм складом та структурою він відрізняється від інших міжгалузевих комплексів і визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною [1].

Для АПК головним засобом виробництва є земля, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання.

Нині за кількістю зайнятих (близько 40 %) АПК України перевищує всі інші галузі і міжгалузеві комплекси. В ньому зосереджені також значні фонди виробничого призначення, більшість яких морально і матеріально застаріла, техніка спрацьована і не відповідає сучасним вимогам. Тому існують дуже великі втрати продукції під час її збору врожаю, при перевезенні та зберіганні [2].

Агропромисловий комплекс України має велике значення в національній економіці держави, але при цьому здійснює чималий вплив на навколишнє середовище.

Актуальність обраної теми полягає у дослідженні негативного впливу АПК на довкілля та обґрунтуванні екологізації сектору на принципах сталого

розвитку.

Об'єктом дослідження є агропромисловий комплекс та його вплив на навколишнє природне середовище.

Предметом дослідження є шляхи та напрями екологізації агропромислового комплексу.

В ході дослідження були використані загальнонаукові методи, а саме: метод теоретичного узагальнення (для дослідження теоретичних основ та існуючих підходів до визначення поняття екологізації агропромислового комплексу); метод індукції (при виявленні основних факторів впливу АПК на елементи навколишнього природного середовища); метод аналізу (при дослідженні динаміки зміни площ деградованих та малопродуктивних земель від виробництва сільськогосподарської продукції); методи статистичного дослідження закономірностей (для аналізу стану галузей АПК); графічні методи (при виявленні динаміки зміни площ порушених, відпрацьованих та рекультивованих земель); метод прогнозу (при прогнозуванні залежності площ деградованих та малопродуктивних земель від обсягів виробництва сільськогосподарської продукції).

1. Історичні аспекти розвитку АПК та його структура

Експлуатація природи людиною у сільському господарстві почалося ще в давні часи. Сільське господарство зародилося в Середній Азії та Єгипті як мінімум 10 тис. років тому. Первісна людина почала не тільки брати у природи, а й відновлювати її багатства. Люди давно помітили, що зерна рослин, які потрапляли в пухкий ґрунт, згодом проростали. Також вони зрозуміли, що маленьких звірят, знайдених під час полювання, не треба вбивати. Люди почали свідомо сіяти зерно та приручати і розводити тварин.

Перебудова сільського господарства на наукову основу відбулася в Європі в 18 столітті у відповідь на значне зростання населення. Механізація створила передумови для значного прогресу у сільському господарстві в Європі і США в 19 столітті. Після Другої світової війни почалося стрімке використання хімічних речовин: гербіцидів, інсектицидів, фунгіцидів та мінеральних добрив.

Розвиток скотарства і землеробства, виникнення давніх цивілізацій спричинили нове загострення протиріч між суспільством та природою. Масові вирубки і випалювання лісів, нерегульований випас худоби, а особливо кіз у гірських місцевостях, розорювання земель зі слабким ґрунтово-рослинним покривом у посушливих зонах – все це призвело до опустелювання величезних територій у Північній Африці, Аравійському півострові, Малій та Середній Азії, Європейському Середземномор'ї.

Процес механізації сільськогосподарських робіт негативно позначається на якості ґрунту та його родючості. Маса тракторів і комбайнів, які використовуються в українських господарствах, досягає 10-15 тон, за таких умов кожен сантиметр ріллі підпадає під дію ходових систем машин щонайменше двічі, а в середньому 3-5 разів на рік. Це призводить до переущільнення орного і підорного горизонтів. Через це порушується водний і повітряний режим, режим живлення ґрунтів, руйнується їх структура, змінюється механічний склад [3].

Сучасний стан розвитку агропромислового комплексу з постійно зростаючим антропогенним впливом на навколишнє природне середовище вимагає зміни відношення людства до процесів виробництва та споживання сільськогосподарської продукції. Якщо раніше в основу будь-яких дій людини ставилися економічні пріоритети, то сьогодні на перший план виходять екологічні цілі. Іншими словами, на нинішньому етапі розвитку виробництва кожне рішення щодо освоєння нових або модернізації старих виробництв необхідно оцінювати з позиції зменшення негативного впливу на довкілля. Такий підхід називають екологізацією виробництва.

Екологізація – це зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Тому екологізація має бути спрямована на зменшення забруднення природного середовища, порушення ландшафтів, негативного впливу на людину, тваринний та рослинний світ.

Для сільського господарства земля, рослини, природні ресурси є засобом виробництва, тому аграрне виробництво першим відчуває поступове зменшення запасів природних багатств і всю небезпеку зміни природних умов та ресурсів. Крім того, у світі поступово зменшується площа земель, на яких вирощують сільськогосподарські культури і отримують продукти харчування, при одночасному збільшенні чисельності населення. Саме тому необхідно збільшувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, щоб задовольняти потреби людей не тільки в кількості, але і в якості, поступово зростає необхідність в екологічно чистих продуктах харчування.

Таким чином активізація забезпечення екологічної спрямованості аграрного виробництва вимагає диверсифікації шляхів щодо нарощування темпів виробництва екологічно чистої продукції, застосування еколого безпечних й енергозберігаючих технологій в сільському господарстві, широкого впровадження інноваційних розробок, здатних мінімізувати негативний вплив виробництва та переробки продукції на довкілля.

Агропромисловий комплекс України є єдиною цілісною виробничо-

економічною системою та виступає складовою національного господарства, він об'єднує низку сільськогосподарських, наукових, промислових, виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, зберігання, транспортування, реалізацію та переробку сільськогосподарської продукції [1].

За своїм складом та структурою він різниться від інших міжгалузевих комплексів і визначає продовольчу безпеку, рівень життя населення, соціальний та економічний розвиток країни, а також стан забезпеченості промисловості сільськогосподарською сировиною [4].

Агропромисловий комплекс має складну галузеву структуру. Кожна з галузей виконує свою роль у процесах відтворення економіки, але основою АПК є сільське господарство, яке є головною ланкою його функціонування [5]. Таке місце сільського господарства в системі АПК обумовлено, тим, що основою кінцевого продукту всього комплексу — є сільськогосподарська продукція. Друга ланкою є галузі, що обслуговують АПК та виробляють сільськогосподарську продукцію. Третьою ланкою АПК є галузі, що займаються зберіганням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура агропромислового комплексу

Сільське господарство	Галузі, що обслуговують АПК та забезпечують його функціонування	Галузі з реалізації, переробки та зберігання с/г продукції
Рослинництво (у тому числі агрономічна служба)	Сільськогосподарське машинобудування	Харчова промисловість
Тваринництво (в тому числі ветеринарна служба)	Агрохімічна промисловість	Легка промисловість
Рибальство	Комбікормова промисловість	Сховища
Лісове господарство	Меліоративне і сільське будівництво	Транспортне господарство
Мисливство	Система матеріально-технічного обслуговування	Торгівельні підприємства

*складено автором

Досягнутий рівень конкурентоспроможності АПК, а також перспективи його розвитку в умовах глобальної конкуренції безпосередньо впливають на рівень життя населення, вартість споживчого кошика, умови та якість відтворення робочої сили в національній економіці [6]. Саме аграрний сектор слугує індикатором загального стану економіки країни, йому належить провідне місце у вирішенні продовольчих питань, а розвиток і стабільність аграрного сектору визначають нормальне функціонування всього господарства держави та добробут її населення [7].

Таким чином аграрно-промисловий комплекс являє собою економічно-соціальне утворення, яке може діяти в межах будь-якого простору, за умови що цей простір характеризується наявністю необхідних складових для повноцінного функціонування агросектору. Перш за все це стосується галузей, що спеціалізуються на виготовленні засобів виробництва, а саме безпосередньому виробництві агропромислової продукції, а також галузей, котрі займаються заготівлею та переробкою сільськогосподарської сировини.

2. Вплив АПК на навколишнє природне середовище

Україна здавна являється потужним виробником сільськогосподарської продукції, маючи значні переваги у територіальному поділі праці завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам, найкращим у світі чорноземам, багатому землеробському досвіду та виробничим навичкам населення, вигідному економіко-географічному розташуванню щодо ринків збуту та декомпенсації ринків праці. Не втрачає своїх позицій агропромисловий комплекс і нині. Наразі він об'єктивно є найбільшим сектором економіки України. Від рівня розвитку АПК залежать не лише функціонування продовольчого ринку, забезпечення населення споживчими товарами, зайнятість сільських мешканців, соціальне відродження села, але й екологічна ситуація.

Аграрний сектор економіки за рівнем негативного впливу на довкілля

нині можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими галузями (внесок агропромислового комплексу у забруднення і деградацію довкілля становить у середньому 35–40%, у тому числі, земельних ресурсів – понад 50%, поверхневих водойм – 40–45%, ґрунтових вод – до 30%). Практика незбалансованого ведення сільського господарства є несприятливою для довкілля. Рівень сільськогосподарської освоєності територій України становить 72% [8].

Агропромисловий комплекс є одним із найвідчутніших чинників впливу на довкілля. Деякі вчені навіть віддають йому першість за рівнем антропогенного навантаження [9]. Це пов'язано, насамперед, із територіальною поширеністю його ланок, особливо сільськогосподарського виробництва. Крім того, процес відтворення у сільському господарстві тісно пов'язаний з природними процесами. У 20-му столітті вплив АПК на довкілля посилювався з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, а саме: механізацією багатьох процесів, надмірною розораністю території і глибокою оранкою, хімізацією та водною меліорацією, високою концентрацією виробництва тощо. Ведення сільськогосподарських робіт має негативний вплив не тільки на сільгоспугіддя, але й на навколишнє середовище [10].

Не уникла екологічних проблем і переробна галузь АПК. Велика кількість переробних підприємств промисловості позбавлена елементарних очисних споруд, устаткування й технології, які використовуються, застарілі. Значне поширення їх на території України веде до забруднення атмосфери, малих річок, озер, куди скидаються відходи.

Аналізуючи сучасний стан агропромислового комплексу України можна виділити напрями впливу на екологічний стан за галузями діяльності АПК, зокрема за сільським господарством, галузями, що обслуговують АПК, та виробляють сільськогосподарську продукцію, та галузями, що переробляють, реалізують та зберігають сільськогосподарську продукцію (табл. 2).

Таблиця 2.

**Екологічні проблеми розвитку АПК України
України**

<i>Галузі АПК</i>	<i>Екологічні проблеми</i>	<i>Екологічні наслідки</i>
1	2	2
Сільське господарство	Використання важкої с/г техніки та ґрунтообробних знарядь	Переуцільнення орного і підорного горизонтів, пошкодження структури ґрунту, зменшення порового простору обмеження обсягу ґрунту і води.
	Внесення безпідстилкового гною у ґрунти	Зараження патогенними бактеріями с/г продукції.
	Внесення в ґрунти хімічних добрив	Неправильне використання мінеральних добрив може погіршити кругообіг та баланс поживних речовин, агрохімічні властивості та родючість ґрунту.
	Використання пестицидів	Потрапляючи до організму людини трофічними ланцюгами, зумовлюють органічне враження печінки, нирок, знижують імунітет.
	Великий вміст нітратів в с/г продукції	Накопичення у с/г продукції, як насідок накопичення в організмі людини, що викликає загальне отруєння організму та низку хвороб.
	Забруднення атмосферного повітря H ₂ S, NH ₃ внаслідок діяльності тваринництва	Утворення та розповсюдження шкідливих газів (в тому числі парникових), жирних кислот та інших сполук з неприємним запахом.
	Випас та вирощування тварин	Витоптування, ерозія та деградація ґрунту; випадіння кислотних дощів через викиди амонію; вирубка лісів для створення пасовищ, забруднення водних ресурсів відходами життєдіяльності тварин, антибіотиками, гормонами, хімікаліями; порушення водних циклів.
	Пересушення зволжених земель	Зміна водного балансу території та порушення режиму підземних вод, посилення процесів деградації ґрунтів.
	Надмірне зрошення чорноземів	Сильне ущільнення ґрунтів на глибині 20-60 см, погіршення їх водно-фізичних властивостей.

Продовження табл. 2

Галузі, що обслуговують АПК забезпечують його функціонування	Вироблення хімікатів та добрив, отруйних речовин	Сировина, яку використовують для виробництва мінеральних добрив, містить стронцій, уран, цинк, свинець, кадмій, накопичення яких впливає на здоров'я людини
	Зберігання отруто-хімікатів та мінеральних добрив	Потенційно загрожує здоров'ю людей і може завдавати значних збитків с/г підприємствам.
	Електро- та водо- постачання (комунальна інфраструктура)	Стічні води, що вміщують шкідливі речовини забруднюють водоносні шари ґрунту.
	Інженерно-технічне оснащення та обслуговування (ремонтні служби)	Внаслідок роботи технологічного устаткування в атмосферу надходять масла, пари, аміак, аерозолі, сірководень; Забруднення мастилами, паливом.
Галузі з реалізації, переробки та зберігання с/г продукції	Застарілі технології та устаткування	Забруднення атмосфери, малих річок, озер.
	Утворення відходів, внаслідок діяльності харчової промисловості	Утворення рідких, газоподібних та твердих відходів, що забруднюють гідросферу, атмосферу та ґрунти.
	Утворення органічного пилю на вовняних, бавовняних, льняних підприємствах (текстильне виробництво)	Забруднення повітря пилом в процесі транспортування, сортування, обробки сировини.
	Стічні води, що містять органічні речовини	Загнивання стічних вод через присутність великої кількості важко окиснюваних органічних речовин.
	Забруднення природних водойм біогенними речовинами	Швидке заростання, цвітіння водойм, загибель риб.

*складено автором

Проведене дослідження показало, що стан земель України, які знаходяться у сфері сільськогосподарської діяльності, незадовільний, серйозні проблеми для навколишнього середовища виникають через ненормоване застосування у сільськогосподарському виробництві мінеральних добрив та агрохімікатів, які разом із дощовими потоками і підземними водами потрапляють в річки й озера, завдаючи відчутної шкоди басейнам річок, рибним запасам і рослинності; використання важкої

сільськогосподарської техніки, тощо. Також існує проблема відходів в аграрному секторі та пов'язаної з ним переробної промисловості.

3. Аналіз деградованих та малопродуктивних ґрунтів

Земельні ресурси є базисом розміщення сільськогосподарського виробництва, а також середовищем проживання людей. Важливе значення земля має як основний засіб та предмет праці у сільському господарстві. Протягом останніх років спостерігається негативна тенденція погіршення стану земельних ресурсів та, відповідно, агроландшафтів [11].

Прояв деградаційних процесів — один із чинників, що гальмує розвиток сільського господарства та агропромислового комплексу в Україні. Їх прискорення значною мірою спричинено різким зменшенням державних асигнувань на проекти землеустрою щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель та здійснення будівництва (реконструкції) протиерозійних, гідротехнічних споруд, охорони та раціонального використання земельних ресурсів. Негативні наслідки прояву сучасного антропогенного впливу стосується не тільки ґрунтового покриву, а й інших компонентів ландшафту: рельєфу, рослинності, поверхневих та підземних вод. У зв'язку з цим проблема деградаційних процесів не тільки не розв'язана, а й загострилася та стала актуальною в процесі трансформації агроформувань у ринкових умовах.

Згідно даних Державної служби статистики України в 2017 році загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні дорівнювала 41489,3 тис. га (з неї 32 544,3 тис. га складає рілля), що становить 68,7% від загальної площі території держави [12 с. 306]. У структурі площ сільськогосподарських угідь 68,7% займає рілля, 13,1% – пасовища, 5,8% – сіножаті.

Аналізуючи сучасний стан земель України за матеріалами Екологічних паспортів регіонів складено діаграму за період з 2016 по 2019 роки [13, 14,

15, 16]. Спостерігається тенденція до збільшення площі порушених земель. Так, станом на 2016 рік порушені землі становили 60,83 тисячі гектар, а вже на 2019 рік їх площа стала 87,55 тисяч гектар. Площа відпрацьованих земель також має тенденцію до збільшення, особливо це помітно у період з 2017 року, коли відпрацьовані землі склали 11,9 тис. га, по 2019 рік, де їх площа вже становила 19,13 тис. га. Щодо рекультивованих земель, тенденція є нестабільною, спостерігаються незначні коливання. Так у період з 2016 по 2017 рік спостерігається зменшення їх площі на 1,59 тисячу гектар, а з 2017 по 2018 роки навпаки, приріст на 6,25 тис. га. У 2019 році площа рекультивованих земель складала 4,8 тис. га. (рис.1).

Рис. 1. Площа порушених, відпрацьованих та рекультивованих земель України станом на 2019 рік (тис. га)

Таким чином, динаміка свідчить про те, що заходи з рекультивації проводяться в Україні у недостатньому обсязі. Дещо більші обсяги рекультиваційних робіт здійснювались лише у 2018 році.

В Україні у складі сільськогосподарських угідь перебувають значні площі деградованих та малородючих низькопродуктивних ґрунтів, які не тільки не компенсують вирощеною продукцією витрат на використання, а й призводять до негативних екологічних наслідків їх експлуатації.

До малопродуктивних земель належать сільськогосподарські угіддя,

грунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним [17].

За матеріалами Екологічних паспортів регіонів складено динаміку площі деградованих і малопродуктивних земель станом на 2019 рік [16]. Вона свідчить про те, що найбільша площа деградованих земель спостерігається в Дніпропетровській області та становить 1083,9 тис. га. Також високі показники притаманні Вінницькій-737,30 тис. га, Черкаській - 470,60 тис. га та Кіровоградській - 226 тис. га областям. Більш сприятлива тенденція спостерігається у Луганській - 1,13 тис. га, Київській - 1,92 тис. га та Львівській - 3,40 тис. га областях (рис.2). Це пов'язано з особливостями ведення сільського господарства ще за радянський період, коли домінувала екстенсивна система господарювання (збільшення продуктивності за рахунок розширення посівних площ), що супроводжується незбалансованістю поживних речовин та енергії в агроландшафтах і недосконалістю протиерозійних заходів.

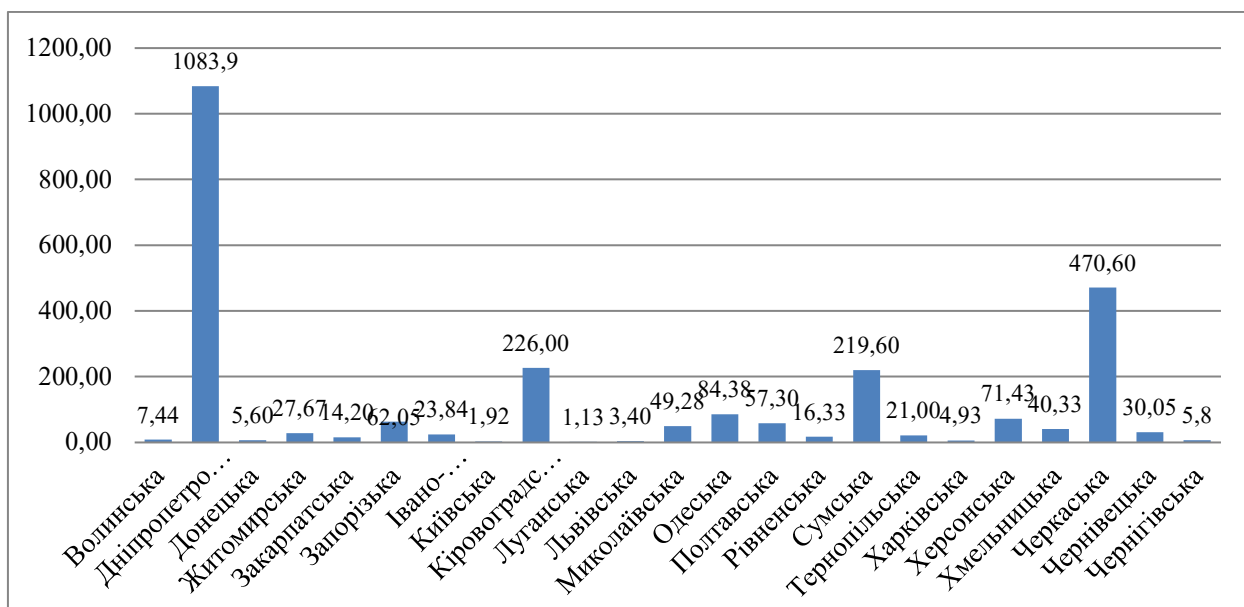

Рис. 2. Площа деградованих і малопродуктивних земель за регіонами України станом на 2019 рік (тис. га)

Аналізуючи взаємозв'язок зміни площ деградованих та малопродуктивних земель від виробництва сільськогосподарської продукції спостерігається негативна тенденція. Проведений прогноз показує, що якщо обсяги виробництва сільськогосподарської продукції залишаться приблизно на теперішньому, площа деградованих та малопродуктивних земель буде збільшуватися (рис.3.). Прогнозні розрахунки на період з 2020 до 2025 рр. показали, що при збереженні тенденції збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, площа деградованих та малопродуктивних ґрунтів також має характер зростання, що є негативною тенденцією.

Рис. 3. Динаміка зміни площ деградованих та малопродуктивних земель (тис. га) від виробництва с/г продукції (тис.т) України у період з 2016 по 2019 рр.

Таким чином інтенсивне сільськогосподарське використання земель, частково, безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність реального власника, помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку, недосконалі техніка й технологія обробітку землі та виробництва

сільськогосподарської продукції, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства, зокрема, повсюдне недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив призводить до зниження родючості ґрунтів через їх переущільнення (особливо чорноземів), втрати грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аераційної здатності – з усіма екологічними наслідками.

4. Обґрунтування необхідності, шляхи та напрямки впровадження екологізації АПК

Екологізація агропромислового комплексу являє собою концептуально цілісний взаємозв'язок форм і видів суспільного функціонування, що спрямований на збереження навколишнього природного середовища існування людини, врівноваження взаємних впливів системи суспільство - довкілля, реформування відношення суспільства до природи з метою її захисту і раціонального використання природних ресурсів. Вживання звичних фінансових засобів екологізації та безпосередньо керування процесами охорони середовища свідчить про вагоме зниження їх ефективності, що стримує природоохоронну діяльність, використання інноваційних екологічно орієнтованих технологічних процесів тощо.

Перехід до ринкових взаємозв'язків потребує розроблення інноваційних засобів щодо екологізації агропромислового виробництва, які полягають в наступному:

- створення теоретичної, методологічної і методичної бази екологізації агропромислового виробництва в умовах різних форм власності, узагальнення досягнень практики;
- запровадження можливостей для екологізації виробничого потенціалу агропромислового виробництва, вивчення передумов гармонізації господарських навантажень із природних компонентів з техногенними та економічними;

- розробка механізму функціонування економічного аспекту й фінансування охорони навколишнього середовища;
- створення передумов для діяльності соціальної та екологічної стабільності території та безпосереднього захисту населення від посиленого впливу агропромислового виробництва ;
- організація ефективної системи екологічного всеобучу як для працівників агропромислового виробництва, так і для людей, що займаються агропромисловою діяльністю відповідно до вимог нових форм господарювання [18].

Цінного значення за сьогodнішніх ринкових умов набуває формулювання та розв'язання проблем раціонального використання природно-ресурсного потенціалу території, сприяння екологічної рівноваги між виробництвом і ступенем безпеки навколишнього середовища, упровадження заходів щодо екологізації агропромислового виробництва.

Підвищення ролі фінансових механізмів екологізації, яке потребує не стільки розробки нових методів і підходів, скільки удосконалення існуючих регуляторів, адаптованих до нових викликів та запитів сьогodenня і поєднання регуляторів примусово обмежувального та стимулюючо-компенсаційного характеру є одним із шляхів змінити ситуацію, що склалася, на краще. Саме таким чином можна забезпечити найбільш сприятливі умови для природо збереження, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання в агросфері [19].

Необхідність впровадження екологізації агропромислового виробництва передбачає використання певного набору чинників, які сприяють приведенню в екологічну рівновагу природного середовища і збереження здоров'я і працездатності населення.

Отже розуміння екологізації агропромислового виробництва, її завдань, механізмів та інструментів реалізації як інтегрованого блоку вимагає спільного пошуку можливостей для розв'язання кризових проблем у площині фінансової політики на її перетині з інтересами екологізації

агропромислового виробництва [20].

Таким чином, по-справжньому науковий підхід до доцільної сільськогосподарської діяльності зобов'язаний ґрунтуватися на всебічному врахуванні екологічних факторів, вимог екологічної безпеки, що виникають на кожному виробничому процесі, раціональному використанні й охороні природних ресурсів та сировини. Лише при такому розкладі суспільство буде здатне справитися з сучасною екологічною кризою і сприяти таким умовам, за яких агропромисловий комплекс розвиватиметься на інтенсивній, конкурентоспроможній і водночас еколого-безпечній основі.

За радянських часів сільське господарство України з екстенсивного землеробства, яке базувалося на використанні потенціальної родючості ґрунту, перейшло до інтенсивного землеробства, яке ґрунтувалось на застосуванні потужної техніки, меліоративних заходів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин та інших агрохімікатів. Політика інтенсифікації сільського господарства та впровадження індустриальних технологій вирощування сільськогосподарських культур забезпечили значне збільшення виробництва продукції. Так, у 80-х роках Україна вийшла на третє місце в світі після Канади та США з валового виробництва зерна (51-53 млн. т) та в розрахунку на душу населення (1 т). Але зростаюча інтенсивність ведення сільськогосподарських робіт, надходження потужних машин, підвищення доз внесення добрив, використання хімічних засобів захисту рослин збільшили навантаження на землю, призвели до екологічної кризи.

Виведення з інтенсивного сільськогосподарського використання малопродуктивних земель буде сприяти не лише зменшенню екологічного ризику, а й оптимізує використання коштів, ресурсів та праці. Зменшення обсягів виробництва товарної рослинницької продукції, яке, на думку деяких вчених, може відбутися при зменшенні площі ріллі в обробітку, не відбудеться, якщо буде наведено елементарний господарський порядок у використанні земель, що залишаються в інтенсивному обробітку.

Еколого безпечне землекористування передбачає відновлення якості

земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва, через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічного знищення шкідників, технологій обробітку ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання, зниження ущільненості ґрунтів, а також зменшення забруднення водою і атмосферного повітря. Для цього слід обмежити застосування синтетичних агрохімікатів, зберегти локальне біорізноманіття.

Високо розвинуті країни вже кілька десятиліть ідуть шляхом біологізації та екологізації землеробства, тобто застосовують біологічне, біодинамічне, органічне та інші види систем землеробства.

В екологізації сільського господарства значної уваги надають боротьбі з ущільненням ґрунту. Для цього застосовують тільки легку сільськогосподарську техніку. Не допускається застосування хімічних засобів захисту рослин: для боротьби з бур'янами, хворобами і шкідниками використовують виключно агротехнічні та біологічні методи.

Нині існує декілька систем альтернативного землеробства. Найбільш поширеними з них є: органічне землеробство (широко застосовують у США), біологічне землеробство (Франція), органо біологічне землеробство (Швеція, Швейцарія), біодинамічне землеробство (Німеччина, Швеція, Данія).

Метою органічного землеробства є збереження якості земель воно балансує між продуктивністю агроценозу і деградацією навколишнього середовища. При органічній системі землеробства рекомендується використовувати гній, компости, кісткове борошно, вапно, пісок, крейду. Від того, що й у якій кількості внесли, залежить отриманий результат.

Основою біологічного землеробства є організація розширеного відтворення гумусу як інтегрального показника поступової родючості ґрунту, що впливає на всі ґрунтові режими: поживний, водний, повітряний, тепловий і фіто-санітарний.

За допомогою біодинамічних методів робиться спроба поєднання землеробства з цілісним ритмом Землі. Спеціальні біодинамічні препарати повинні надати рослинам необхідні сили й активізувати певні процеси в

грунті. Гумусові препарати готують із гною, кремнієві — з рогів і меленого кварцу. Цим препаратам приписують особливі властивості. Широко застосовують біодинамічні препарати з різних рослин: деревію, кропиви, ромашки лікарської, кульбаби, дубової кори, валеріани, хвоща і т. д.

Україна, маючи сприятливі умови для органічного сільського господарства: розміри країни, географічне положення, близькість до потенційних міжнародних покупців, велика територія з родючими ґрунтами, досягла певних результатів у розвитку власного органічного виробництва. За даними міжнародного незалежного Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL), станом на початок 2017 року, Україна займає 20 місце у світі та 11-те в Європі за загальною площею сільськогосподарських угідь, сертифікованих як органічні [21, 22].

При цьому, майже половина сертифікованих органічних земель в Україні зайняті під вирощуванням зернових – 48,1%, а це 7 місце серед основних країн-виробників органічних зернових. Понад 16% таких угідь займають олійні – 5 місце у світі, і ще 4,6% бобові – 7 місце. Наступні у списку йдуть овочі – 2%, де Україна посідає 10 місце, фрукти – 0,6% і виноград – 0,1% [23].

Однак, в Україні споживання органічних продуктів на душу населення є значно меншим, ніж в країнах ЄС, і складає 0,5 євро. Наприклад, у Швейцарії вартість органічних продуктів на душу населення дорівнює 274 євро/чол., а в ЄС – 40 євро/чол. При цьому популярність органічної сільськогосподарської продукції на ринках розвинених країн зростає швидкими темпами, вже зараз попит на органічну продукцію в ЄС значно перевищує пропозицію. Найбільшими країнами-імпортерами української «органіки» за даними Органік Стандарт є Нідерланди (100 тис. т), Німеччина (50 тис. т), Великобританія (40 тис. т), Італія (30 тис. т), Австрія (14 тис. т), Польща (7 тис. т). Основними продуктами українського експорту є пшениця (80 тис. т), кукурудза (74 тис. т), соя (17 тис. т), ячмінь (12 тис. т), соняшник (12 тис. т), пшениця та ін. Загалом експортується близько 80% органічної

продукції, виробленої в Україні.

Методи органічного сільського господарства включають в себе:

- використання принципів біологічної синергії;
- відмова від використання фунгіцидів, гербіцидів, штучних добрив і антибіотиків;
- застосування тваринних і рослинних відходів як добрив;
- використання сівозміни для відновлення ґрунту;
- застосування біологічних засобів захисту рослин;
- використання замкнутого циклу землеробство-скотарство (рослинництво - корм, скотарство - добрива).

Таким чином, аграрна політика України повинна бути спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції високої якості на засадах ґрунтозахисного екологічного землеробства. Екологізація землеробства забезпечуватиме збереження і відновлення земельно ресурсного потенціалу, формування екологічно комфортного середовища для життя і діяльності населення, виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження в сфері впливу агропромислового комплексу на елементи навколишнього природного середовища дозволяє зробити наступні висновки:

1. Аграрний сектор має давню історію взаємовідносин між людиною та природою завдяки тому, що забезпечував саму життєдіяльність людини. Сучасний агропромисловий комплекс це міжгалузеве об'єднання, що має складну структуру. Кожна з галузей АПК виконує свою роль у відтворювальних та виробничих процесах, основною галуззю функціонування АПК є сільське господарство.

2. Агропромисловий комплекс є одним із найвідчутніших негативних чинників антропогенного впливу на довкілля, його за рівнем впливу на навколишнє природне середовище можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими галузями. Це пов'язано, насамперед, із територіальною поширеністю його ланок, особливо сільськогосподарського виробництва. У 20-му столітті вплив АПК на довкілля посилюється з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, а саме: механізацією багатьох процесів, надмірною розораністю території і глибокою оранкою, хімізацією та водною меліорацією, високою концентрацією виробництва тощо. Негативний вплив на довкілля здійснюють всі галузі АПК та на всі елементи НПС: ґрунт, водні ресурси, атмосферне повітря, рослинний та тваринний світ, а також впливає на здоров'я та якість життя людей.

3. Земельні ресурси є основним засобом виробництва в АПК. Останніми роками спостерігається погіршення стану земельних ресурсів через деградаційні процеси. В Україні спостерігається тенденція до збільшення площ порушених та відпрацьованих земель, що гальмує розвиток сільського господарства та АПК в Україні. Ці процеси пов'язані з досить великими обсягами виробництва сільськогосподарської сировини та продукції в Україні. Якщо тенденція у виробництві буде зберігатися, то наступні п'ять

років процеси деградації земель в країні будуть мати тенденцію до погіршення.

4. Необхідність впровадження екологізації агропромислового виробництва передбачає використання певного набору чинників, які сприяють приведенню в екологічну рівновагу природного середовища і збереження здоров'я і працездатності населення. Основними напрямками екологізації сільськогосподарського виробництва слід вважати: застосування ґрунтозахисних технологій ведення аграрного виробництва і систем альтернативного землеробства; мінімізацію техногенного впливу на землі сільськогосподарського призначення; здійснення заходів охорони земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів від забруднення та псування; оптимізацію структури землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL:<http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (дата звернення: 13.10.2017).
2. Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.07.2019 № 595 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80>.
3. Греков В. О., Дацько Л.В. Охорона і відтворення родючості ґрунтів у зональних агроекосистемах // Агроекологічний журнал. 2009. №1. С. 43–47.
4. Бойко Л. М. Наукові засади організаційного регулювання земельних відносин у сільському господарстві // Економіка АПК. 2011. № 2. С. 13–18.
5. Ключник А. В., Слюсаренко А. В. Особливості державного регулювання економічного розвитку аграрного сектору // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. 2014. Вип. 5.2 (101). С. 7–11.
6. Столяров В.В. Формування стратегій розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації // Економіка АПК. 2014. № 4. С. 18-23.
7. Ашимова Т.С. Шляхи підвищення ефективності функціонування АПК України в умовах макроекономічної нестабільності / Екологія та сталий розвиток: Матеріали VI Наук.-практ. конф. – Маріуполь: ДонДУУ, 2021. С. 19-21.
8. Варшавська Н.Г. Спільна аграрна політика ЄС: Генезис, основні цільові орієнтири для України // Економіка і організація управління. 2016. №2 (22). С. 215-222.
9. Іванова В. В. Ашимова Т.С. Екологічні наслідки розвитку АПК України / АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименко. – Маріуполь: МДУ, 2021.
10. Каленська О.В. Оцінка еколого-економічної ефективності сталого

землекористування на агроландшафтній основі. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2015. С. 116-124

11. Екологічні паспорти регіонів за 2016 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/32628.html>.

12. Статистичний щорічник України за 2017 р.: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ. 2018. 541 с.

13. Екологічні паспорти регіонів за 2016 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/32628.html>.

14. Екологічні паспорти регіонів за 2017 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/32629.html>.

15. Екологічні паспорти регіонів за 2018 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/33529.html>.

16. Екологічні паспорти регіонів за 2019 рік. Веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/35913.html>.

17. Ашимова Т.С., Конопльова В. О., Іванова В.В. Економічний потенціал розвитку АПК за регіонами України / Економіка, облік, фінанси і право: актуальні питання і перспективи розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 1 грудня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. С.39-41.

18. Греков В. О., Дацько Л.В. Охорона і відтворення родючості ґрунтів у зональних агроекосистемах // Агроєкологічний журнал. 2009. №1. С. 43–47.

19. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. К. ІАЕ. 2015. С. 294.

20. Купінець Л. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі // Економіка України. 2006. № 4. С. 71.

21. Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдован Л.В. та ін. Виклики і

шляхи агропродовольчого розвитку. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України. 2009. 432 с

22. Ашимова Т.С., Іванова В. В. Агропромисловий комплекс України: можливості в умовах глобалізації / Особливості інтеграції країн в світовий економічний та політико-правовий простір: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2020 р.– Укл.: Марена Т.В., Беззубченко О.А., Мітюшкіна Х.С., Захарова О.В., Ніколенко Т.І., Балабанова Н.В., Омельченко Г.П. За заг. редакцією д.е.н., проф. Булатової О.В., д.е.н., проф. Чентукова Ю.І. — Маріуполь: МДУ, 2020. С.

23. Пужай-Череда А.В. Проблеми та перспективи реформування галузі АПК в Україні. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Збірник наукових праць у 2-х вип. ПДТУ. Маріуполь, 2016. Вип. 1. Т. 1. С. 41–48.